

PEREGRINÁCIÓ ÉS ERUDÍCIÓ
Tanulmányok Tonk Sándor tiszteletére

PEREGRINÁCIÓ ÉS ERUDÍCIÓ

TANULMÁNYOK
TONK SÁNDOR TISZTELETÉRE

BOGDÁNDI ZSOLT
és
LUPESCU MAKÓ MÁRIA
szerkesztésében

Kolozsvár, 2020

Támogatók:

© Szerzők, 2020
Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2020

Felelős kiadó: Biró Annamária

Korrektúra: András Zselyke

Borítóterv: Könczey Elemér

A borítón agyszebeni szász deák, szász iskolarector, falusi kántor
vagy iskolamester és magyar kálvinista deák.

Trachten-Kabinett von Siebenbürgens (1729), egy 1692-es akvarell nyomán.
Román Akadémiai Könyvtár / www.europeana.eu. Ismeretlen szerző

Nyomdai munkálatok: F&F INTERNATIONAL Kft., Gyergyószentmiklós

Felelős vezető: Ambrus Enikő ügyvezető igazgató

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Peregrináció és erudíció : Tanulmányok Tonk Sándor tiszteletére /

Bogdándi Zsolt, Lupescu Makó Mária (ed.). - Cluj-Napoca : Erdélyi Múzeum-
Egyesület, 2020

ISBN 978-606-739-144-2

I. Bogdándi, Zsolt (ed.)

II. Lupescu Makó, Mária (ed.)

A magyarországi és erdélyi peregrinációkutatás eredményei az elmúlt másfél évtizedben*

A külföldi egyetemjárás kutatásának hazai újramegződése vitathatatlanul Tonk Sándor nevéhez fűződik, aki Jakó Zsigmond ösztönzésére elkészítette és megjelentette azt a művet 1979-ben, ami kezdetét jelentette egy máig tartó, nagyon hosszú folyamatnak. Ez után mind Erdélyben, mind Magyarországon többen kezdtünk bele olyan kutatásokba, ami a peregrináció magyarországi történetének minél teljesebb feltárását célozta meg.

Erdélyben Tonk Sándor előbb egyedül,¹ majd Szabó Miklóssal összefogva 1700-ig készítette el az erdélyi egyetemjárás adattárát, amelynek 1521 utáni részét a Szegedi Egyetem Régi Magyar Irodalmi Tanszékével összefogva jelentették meg 1992-ben, a *Fontes rerum scholasticarum* sorozat keretében. Sajnos már egyikük sincs közöttünk. Köszönettel tartozunk Keserű Bálintnak, aki sokat segített abban, hogy ez a kutatás eredményes lehessen. Nem feledhetjük el, hogy Tonk Sándor és Szabó Miklós ezt a munkát akkor készítette el, amikor nem volt módjuk külföldön az eredeti forrásokat kutatni, ráadásul a technikai feltételek is még nagyon kezdetlegesek voltak egy adattár készítéséhez.²

* A tanulmány az MTA ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport (213 TKI 738) munkája keretében készült.

1 Tonk: Egyetemjárás.

2 Szabó–Tonk: Erdélyiek egyetemjárása.

Erdélyben a folytatásra 1998-ban került sor, amikor Szabó Miklóssal összefogva megjelentettük az 1701–1849 közötti adattárát,³ majd 2014-ben immár Simon Zsoltot is bevonva a munkába, elkészült az 1849–1918 közötti, kétkötetes peregrinációs adattár is.⁴ Ennek az erdélyi sorozatnak módszertana különbözik a hazaitól, mert itt, amennyire ez lehetséges volt, arra törekedtünk, hogy ne csupán a tanulmányi, hanem a karrierpálya adatait is közöljük. Ez utóbbi feltárásában voltak nagy érdemei a már közülünk eltávozott Szabó Miklósnak. Módszertanilag másik sajátossága e köteteknek, hogy a kutatás földrajzi határait – 1979-ben még érthető okokból – a mai Románia határainál állapította meg, ami természetesen mesterséges és nem történelmi határ, így bizonyos tendenciák feltárására nem lehetett alkalmas. Maga Tonk Sándor írta 1992-ben: „Egészen pontos eredmény csak az esetben várható, ha majd egyszer sikerül elkészíteni az egész történelmi Magyarország peregrinációs kataszterét, [...] amely [...] mindamelllett, hogy érdekesítő munkának ígérkezik, véleményünk szerint viszonylag belátható időn belül el is végezhető feladat”.⁵

Nos, erre az érdekesítő munkára kívántam én vállalkozni 1990 táján, amikor belekezdtem a teljes újkori magyar peregrináció feltárásába. 24 esztendő telt el az első kötet megjelenése óta, a kutatás kezdete óta pedig közel 28 év. Ennyi volt tehát a belátható idő, de lényegében igazolódott Tonk Sándor jóslata.

A kezdetben korlátozott célokkal és igen szerény eszközökkel indult kutatás az eltelt csaknem három évtizedben nagyon sokat változott, és végül kiteljesedett a teljes középkori és újkori – az első világháború végéig terjedő – hazai peregrinációra. A kezdetben csak a Habsburg Birodalom intézményeire szánt kutatást lényegében egész Európára próbáltuk kiterjeszteni, és a vállalt feladatot, amennyire lehetséges, végrehajtottuk. Azonnal hozzá kell tennünk, a magyar egyetemjárásról tökéletes, 100%-os biztonsággal soha nem lehetséges végleges adattárat készíteni, hiszen mindig adódnak olyan új források, amelyből egy-két új információhoz lehet jutni. Bizonyos források elpusztultak, mások kutatása vagy adminisztratív, vagy anyagi okokból lehetetlen volt számunkra, de mégis azt mondhatjuk, ami lehetőségeinken belül volt, azt

3 Szabó Miklós–Szögi László: *Erdélyi peregrinusok. Erdélyi diákok európai egyetemeken 1701–1849*. Marosvásárhely 1998.

4 Szabó Miklós–Simon Zsolt–Szögi László: *Erdélyiek külföldi egyetemjárása 1849–1919 között*. I–II. Marosvásárhely 2014.

5 Szabó–Tonk: *Erdélyiek egyetemjárása IX*.

a munkát elvégeztük, s ha a későbbi korok kutatói újabb információkkal fogják kiegészíteni a mi munkánkat, annak csak örülni fogunk.

Az eltelt közel három évtizedben 27 európai ország mintegy 250 közgyűjteményében, könyvtárakban, levéltárakban, egyetemi irattárakban dolgoztunk. Volt, ahol éveken keresztül több alkalommal, volt, ahol csak egy-két napig. Ez nem csak attól függött, hogy mennyi iratanyagot kellett átnézni, hanem attól is, hogy milyenek voltak az anyagi lehetőségeink. Minél távolabbi egyetemeket vizsgáltunk, annál több anyagi ráfordítással és munkával járt az, hogy az ott beiratkozott magyar diákok adatait összegyűjtsük. A közép-európaiktól teljesen eltérő angol és francia egyetemek peregrinusainak tökéletes feltárása például olyan óriási munkába és összegbe kerülne, ami valószínűleg nincs arányban az elérhető eredményekkel. Mindezen tények figyelembevételével kellett terveznünk munkánkat, de így is bízunk abban, hogy egy fontos forrásbázist adtunk a jövőbeni kutatók kezébe.

A *Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban* című sorozat kapcsán az első dolgom szintén a köszöneté, mert a Szegedi Egyetem Régi Magyar Irodalmi Tanszék kollektívájának, személyesen Keserű Bálintnak a segítségével, maga a sorozat sem tudott volna elindulni. Tegyük hozzá, akkoriban egy ilyen munka informatikai feltételei sem voltak meg máshol. Azóta elképesztően sokat változtak egy ilyen munkához szükséges feltételek, mind anyagi, mind személyi, mind technikai, informatikai értelemben egyaránt. E változások nélkül sohasem tudtuk volna ezt a munkát befejezni.

Vállalkozásunkról a legrészletesebb érdemi értékelés a *Történelmi Szemle* 2014. évi 1. számában jelent meg, Szabó András Péter tollából.⁶ Hálás vagyok a szerzőnek, mert felhívta a figyelmemet arra, hogy a kutatókat milyen kérdésekről kell pontosabban tájékoztatni.

A munka kezdetén valóban csak az úgynevezett hosszú 19. század, tehát akkori értelmezésünkben az 1789–1918 közötti korszak külföldi egyetemjárását kívántuk feltárni, mert ezt az időszakot korábban szinte senki sem vagy csak nagyon érintőlegesen kutatta. Az első évtized e korszak kutatásával telt el, részben az egykori Habsburg Monarchia, részben Németország korabeli felsőoktatási intézményei levéltári anyagainak feltárásával.

Ekkor még valóban azt a módszertant alkalmaztuk, hogy kizárólag a korabeli egyetemi anyakönyvek, névtárak és egyéb eredeti egyetemi források ada-

6 Szabó András Péter: *Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban – egy nélkülözhetetlen adattár „koraiújkorász” szemmel.* *Történelmi Szemle* LVI(2014). 1. sz. 133–170.

taik gyűjtöttük egybe, és ezekből készítettünk részadatbázisokat, majd abból a sorozat első köteteit. Ez a módszertan indokolt is volt, hiszen a 19. századból már szinte mindenütt pontosan vezetett hiteles egyetemi anyakönyveket találunk a vizsgált intézményekben. Tegyük hozzá, akkor még nem is ismertük a brit és a francia egyetemeknek a közép-európaítól nagyon eltérő levéltári anyagát. Ekkor még a korabeli hazai informatika sem állt olyan színvonalon, hogy korszerű adatbázisokat tudtunk volna készíteni. Sorozatunk első négy kötetét ma már csak kezdeti kísérletnek tekintem, amit az is mutat, hogy az ezekben feldolgozott intézmények anyagát később bővített és javított változatban újra feldolgoztuk és kiadtuk.

Kialakított módszertanunk egy másik eleme azonban a kezdetektől semmit sem változott. Azokat a peregrinusokat vettük fel adattárunkba, akik a történelmi Magyarország területén születtek, teljesen függetlenül felekezetüktől és nemzetiségüktől. Erre az alapelvre azért volt szükség, mert a külföldi anyakönyvekben csakis a születési vagy származási hely adata alapján tudtuk elkülöníteni a hazai diákokat, más fogódzópontot nem lehetett találni. Ezenbelül pedig 1526-tól kezdve a későbbi horvát-szlavón területeket már nem számítottuk be a feldolgozandó térségbe. Ennek a döntésnek nincsen különösebb tudományos indoka, annál inkább gyakorlati, hiszen az óriási méretű bécsi, vagy éppen német egyetemjárás feltárása Horvátország nélkül is olyan hatalmas munka- és időigényű volt, hogy többre nem tudtunk vállalkozni. E módszertan alapján nincsenek az adatbázisban például olyan magyar arisztokraták, akik a határokon kívül születtek, és nincsenek benne a szerémségi, szlavóniai, horvátországi születésűek sem. Ezt az áldozatot vállalnunk kellett, ha terveinket meg akartuk valósítani.

Módszertanunk másik fontos eleme, hogy az újkori peregrináció kutatásánál tudatosan nem vállaltuk fel a hallgatók karrierpályájának vizsgálatát. Ezt igen sokan az adattár hiányosságának tartják, és a maguk szempontjából igazuk is van, hiszen a kutatónak nagy segítségére lehet, ha a tanulmányi és életpályaadatokat együtt találja meg. Tekintettel arra, hogy célunk kezdetétől fogva nem egyéni élettörténetek, hanem oktatási, művelődési folyamatok kutatása volt, ezt a feladatot nem végezhattük el, már csak azért sem, mert a 19. századi egyetemjárás – mai értelmezésünkben 1801 és 1919 között – adattára több mint 60 ezer beiratkozást tartalmaz. Ezen személyek közül az ismertebbek életpályadatai megtalálhatók a különböző lexikonokban vagy ma már az interneten. A kevésbé ismertek életútját viszont mi nem kutathattuk ki.

1995 után határoztuk el, hogy kutatásainkat a 16–18. századra is kiterjesztjük, hiszen korszerű modern adattár e korszakból sem állt rendelkezésre.

2003-ban jelent meg a svájci egyetemjárás 16–18. századi adatait tartalmazó vékony kötet, amelyben már nem kizárólag matrikulák adatai szerepeltek. (Ezt az adatsort később szintén kibővítettük.) Innen kezdve régióként fokozatosan tettük közzé a lengyel–balti, a német, a bécsi, a kisebb Habsburg birodalmi, az angol–skót, a holland, a svájci és a francia–belga egyetemjárásra vonatkozó köteteinket.⁷

- 7 Az újkori sorozat címe: Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban (Peregrinatio Ungarländische Studenten in Neuzeit) és kötetei:
1. Szögi László: *Magyarországi diákok a Habsburg Monarchia egyetemlein I. 1790–1850 (Ungarländische Studenten an Universitäten der Habsburger Monarchie 1790–1850)*. Bp.–Szeged 1994. 391 p.
  2. Kiss József Mihály: *Magyarországi diákok a Bécsi Egyetemen 1715–1789 (Ungarländische Studenten an der Wiener Universität 1715–1789)*. Bp. 2000. 143 p.
  3. Szögi László: *Magyarországi diákok svájci és hollandiai egyetemeken 1789–1919 (Ungarländische Studenten an schweizerischen und niederländischen Universitäten 1789–1919)*. Bp. 2000. 209 p.
  4. Mészáros Andor: *Magyarországi diákok a prágai egyetemeken 1980–1918 (Überstí studenti na pražských univerzitách 1850–1918)*. Bp. 2001. 181 p.
  5. Szögi László: *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789–1919 (Ungarländische Studenten an den deutschen Universitäten und Hochschulen 1789–1919)*. Bp. 2001. 861 p.+8 t.
  6. Hegyi Ádám: *Magyarországi hallgatók svájci egyetemeken és akadémiákon 1526–1788 (1798) [Ungarländische Studenten an den schweizerischen Universitäten 1526–1788 (1798)]*. Bp. 2003. 123 p.
  7. Kiss József Mihály–Szögi László: *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolákon 1849–1867 (Ungarländische Studenten an den Universitäten und Hochschulen in Wien 1849–1867)*. Bp. 2003. 502 p.
  8. Fazekas István: *A Bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói 1623–1918 (1951) [Matricula Collegii Pazmaniani Viennensis 1623–1918 (1951)]*. Bp. 2003. 555 p.
  9. Szögi László: *Magyarországi diákok lengyelországi és baltikumi egyetemeken és akadémiákon (1526–1788) (Studenci z Węgier na Uniwersytetach i Akademiach w Polsce i krajach Bałtyckich 1526–1788)*. Bp. 2003. 255 p.+16 t.
  10. Patyi Gábor: *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolákon 1890–1918 (Ungarländische Studenten an den Universitäten und Hochschulen in Wien 1890–1918)*. Bp. 2004. 529 p.
  11. Tar Attila: *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1694–1789 (Ungarländische Studenten an den deutschen Universitäten und Hochschulen 1694–1789)*. Bp. 2004. 418 p.
  12. Varga Júlia: *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom kisebb egyetemlein és akadémiáin 1560–1789 (Ungarländische Studenten an den kleineren Universitäten und Hochschulen des Habsburger Reiches 1560–1789)*. Bp. 2004. 392 p.
  13. Kissné Bognár Krisztina: *Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526–1789 (Ungarländische Studenten in Wiener Bildungsanstalten 1526–1789)*. Bp. 2004. 552 p.
  14. Gömöri György: *Magyarországi diákok angol és skót egyetemeken 1526–1789 (Hungarian Students in England and Scotland 1526–1789)*. Bp. 2005. 116 p.
  15. Bozzay Réka–Ladányi Sándor: *Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918 (Hongaarse Studenten aan Nederlanse Universiteiten 1595–1918)*. Bp. 2007. 329 p.

A kora újkori kötetek készítésénél kétségtelenül számos új problémával szembesültünk, amelyek miatt változtatni kellett a kiadványok készítésének folyamatán. Világossá vált számunkra, hogy ebben az időszakban már nem támaszkodhatunk kizárólag az egyetemek kiadott vagy még ki nem adott anyakönyveire, hiszen számos magyar diák ismert tanulmányáról azokban nincsenek adatok. Egészen új típusú forrásokat is be kellett vonni a vizsgálatokba, mint például Angliában az egyetemi könyvtárak használati katalógusait, Svájcban a városi számadáskönyveket, valamint emlékiratokat, levelezéseket, album amicorumokat és egyéb forrásokat.

Itt kell megjegyezni, hogy a Szegedi Egyetemen készített *Inscriptiones Alborum Amicorum* elnevezésű adatbázis ugyancsak kiemelkedő jelentőségű a peregrinációkutatás szempontjából. Ez az adatbázis a 16–18. századi egyetemi emlékkönyvek hungarika jellegű bejegyzéseinek adatait tartalmazza.

Figyelembe kellett vennünk a különböző hazai lexikonokban, és sokféle egyéb gyűjteményben fellelhető adatokat, nem is beszélve a hazai levéltárakban nagy számban létező kapcsolódó iratanyagról. Ilyenek például a Magyar Nemzeti Levéltárban a helytartótanácsi anyagban lévő útlevelekérelmek és az

16. Szlavikovszky Beáta: *Magyarországi diákok itáliai egyetemeken I. rész 1526–1918 (Gli studenti ungheresi in Italia dal 1526 al 1918)*. Bp. 2007. 190 p.
17. Szögi László: *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon 1526–1700 (Ungarländische Studenten an den deutschen Universitäten und Akademien 1526–1700)*. Bp. 2011. 486 p.+8 t.
18. Robert Offner–Hansgeorg von Killyen: *A bécsi orvos-sebészeti József-Akadémia (Josephinum) magyarországi növendékei 1775–1874 [Ungarländische Zöglinge der Wiener medizinisch-chirurgischen Josephs-Akademie (Josephinum) 1775–1874]*. Bp. 2012. 138 p.
19. Sárközi Gabriella: *Magyarországi diákok angol és skót egyetemeken 1789–1919 (Hungarian Students in England and Scotland 1789–1919)*. Bp. 2013. 200 p.
20. Szögi László: *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és akadémiákon 1789–1848 (Ungarländische Studenten an Wienerischen Universitäten und Akademien 1789–1848)*. Bp. 2013. 584 p.
21. Mészáros Andor–Szögi László–Varga Júlia: *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom kisebb egyetemein és akadémiáin 1789–1919 (Ungarländische Studenten an kleineren Universitäten und Akademien des Habsburger Reiches 1789–1919)*. Bp. 2014. 590 p.
22. Patyi Gábor–Simon Zsolt–Szabó Miklós–Szögi László–Varga Júlia: *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolákon 1867–1890 (Ungarländische Studenten an wiener Universitäten und Hochschulen 1867–1890)*. Bp. 2015. 852 p.
23. Hegyi Ádám–Szögi László: *Magyarországi diákok svájci egyetemeken és főiskolákon 1526–1919 (Ungarländische Studenten an schweizerischen Universitäten und Hochschulen 1526–1919)*. Bp. 2016. 260 p.
24. Szögi László–Varga Júlia: *Magyarországi diákok francia, belga, román, szerb és orosz egyetemeken 1526–1919. I. (Étudiants de la Hongrie sur les universités françaises, belges, roumaines, serbes et russes 1526–1919. I)*. Bp. 2018. 172 p.

egyházi levéltárakban található legkülönbözőbb nyilvántartások. Ezek bedolgozása egy hosszú folyamat volt, és valószínűleg még mások is folytatni fogják, hiszen mi sem tudunk minden ilyen munkát elvégezni. A megjelent kötetekhez képest számítógépes adatbázisunk már több új adatot is tartalmaz, hiszen azt időközben folyamatosan frissítettük. Amikor a sok kis részadatbázist egyesítettük, akkor is sok információhoz jutottunk, mert így tudtuk nyomon követni egy-egy diák egyetemjárási útvonalát.

Itt kell felhívnom a figyelmet egy nagyon fontos tényre. Köteteink és adatbázisunk nem forráskiadvány, tehát nem a forráskiadás szabályai szerint készült. Éppen az volt a célja, hogy a legkülönbözőbb forrásokban megtalálható adatokat egységesített formában rögzítse, és azokból többletinformációhoz jusson. Ez azt jelenti többek között, hogy a diákok neveit például rögzítjük az eredeti forrás alapján, azonban egy másik rovatban a neveket egységesített formában használjuk, hiszen csak így találjuk meg egy olyan diák adatait egy helyen, aki akár öt-hat intézményben is beiratkozott, és nevét ugyanennyiféle-képpen írták be. A születési helyeket megadjuk eredeti formában, de feloldásukat az 1913-as hivatalos elnevezéssel adjuk meg, hiszen az azonos nevű helységeket másképp nem tudnánk megkülönböztetni. A közlés módjával kapcsolatos tudnivalókat egyébként az egyes kötetekben közöltük.

Az elektronikus adatbázis közzétételével meg akartuk várni a munka befejezését, hiszen egy lehetőség szerinti komplett adattárat szeretnénk közzétenni. Ez hamarosan megtörténik, ha ehhez a megfelelő anyagi és informatikai segítséget megkapjuk, de szükséges jeleznem a kutatóknak, hogy éppen a 16–18. századi adatok esetében nem számíthatnak 100%-os teljességre, mert azt szinte sohasem lehet elérni. Mindig kerülhetnek elő olyan új források vagy adatok, amelyek kiegészítik vagy módosítják az általunk feltárt tényeket.

A kutatás iránti érdeklődést jelzi, hogy már több szomszédos országgal együttműködve adtunk ki regionális köteteket, így Szlovákiával megyénként, Ukrajnával Kárpátaljáról, Romániával a román diákokról és Szerbiával a Vajdaságból származó diákokról. Tervezzük ugyanezt Burgenland kapcsán is.⁸

8 Szögi László: *Vajdasági diákok az európai egyetemeken 1338–1919 (Студенти са данашње територије Војводине на европским универзитетима 1338–1919)*. Újvidék/Нови Сад 2010. 442 p.

Szögi László: *Studenti români din Transilvania la universitățile din Europa în secolele XVI–XX*. Târgu Mureș 2011. 281 p.

Szögi László–Kónya Péter: *Sáros megyei diákok az európai egyetemeken 1387–1918 (Šarišské študenti na európských univerzitách 1387–1918)*. Bp. 2012 (Felsőoktatástörténeti Kiadványok. Új sorozat 9). 410 p.

A sorozat mellett az elmúlt két-három évtizedben számos új monográfia is született az egyetemjárás egyes részterületeiről. A hazai szakirodalom is ma már nagyon gazdag, ezért ezek felsorolására nincsen módomban, de néhány új munkát példaképpen megemlítek.⁹ Itt kell megjegyezni, hogy az elmúlt két évtizedben az európai és ezenbelül a román történetírás is sokat tett az európai peregrináció feltárásáért.¹⁰

Szögi László: *Закарпатські студенти в європейських університетах 1407–1919 (Kárpátaljai diákok az európai egyetemeken 1407–1919)*. Київ–Будапешт 2013. 204 p.

Miroslav Kamenický–Szögi László: *Študenti z Bratislavskej stolice na zahraničných univerzitách a vysokých školach do roku 1918*. Bratislava 2017. 470 p.

- 9 *Peregrinatio Hungarica – Studenten aus Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen vom 16. bis 20. Jahrhundert*. Hgg. Márta Fata–Gyula Kurucz–Anton Schindling. Stuttgart 2006; Gábor Lengyel: *Moderne Rabbinerausbildung in Deutschland und Ungarn. Ungarische Hörer an Bildungsinstitutionen des deutschen Judentums (1854–1938)*. Berlin–Münster 2012; Szabó András: *Coetus Ungaricus. A wittenbergi magyar diáktársaság 1555–1613*. Bp. 2017 (Humanizmus és reformáció 37); Iulia Capros: *Students from Košice at Foreign Universities before and during the Reformation Period in Town*. Kiel 2013; Buzási Enikő: *Források a magyarországi, erdélyi, valamint magyar megrendelésre dolgozó külföldi művészek bécsi akadémiai tanulmányaihoz (1726–1810)*. Bp. 2016; Geller Katalin: *Magyarok a Julian Akadémián*. Bp. 2017.

- 10 Az európai újabb peregrinációs irodalomból:

Lengyelország: *Commentationes historicae: almae matri Studiorum Bononiensi novem saecula feliciter celebranti ab Universitate Jagellonica Cracoviensi oblatae*. Warszawa–Kraków 1988. 283 p.+XXXI t.; *Natio Polona. Le Universitá in Italia e in Polonia (secc. XIII–XX)*. *Mostra documentaria. Polska 1990*: Kraków–Wrocław–Warszawa–Toruń. Italia 1991: Roma–Perugia–Padova–Bologna. Perugia 1990. 300 p. A téma legnevesebb lengyel szakértője Witold Molik poznańi professzor, akinek *Polskie Peregrynacje Uniwersyteckie do Niemiec 1871–1914* c. kötete Poznańban 1989-ben jelent meg, 304 p. Németül Uő: *Polnische Studenten an den deutschen Universitäten 1871–1914*. *Studia Historica Slavo-Germanica XV(1986/1989)*. 55–73; Uő: *Die polnische Studenten und die deutschen Burschenschaften im 19. Jahrhundert*. = *Studentische Burschenschaften und bürgerliche Umwälzung (Zum 175. Jahrestag des Wartburgfestes)*. Hg. Helmut Asmus. Berlin 1992. 254–262; Uő: *Assimilation der polnischen Intelligenz im preussischen Teilungsgebiet durch Bildung 1871–1914*. *Archiv für Sozialgeschichte XXXII(1992)*. 81–93; Jerzy Kochanowski: *Die polnische Studentenkolonie in Darmstadt 1894–1914*. = *Wechselwirkung. Woche der polnischen Kultur und Wissenschaft an der TH Darmstadt*. Darmstadt 1992. 173–205; Witold Molik: *Die Polen und die Universität Königsberg in den Jahren 1871 bis 1914*. *Nordost-Archiv*. Neue Folge III(1994). 2. sz. 427–446; Marian Pawlak: *Studia uniwersyteckie młodzieży z Prus Królewskich w XVI–XVIII w*. Toruń 1988.

Románia: Alexandru Zub: *Rumänische Studierende an europäischen Universitäten*. Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde LXXIII(1979). 1. sz. 21–40; Stelian Mándruț: *Die rumänische Intelligenz und die Wiener Universität 1867–1918*. *Allgemeine Betrachtungen*. *Revue Roumaine d’Histoire* LIV(1995). 1–2. sz. 97–108; Uő: *Studenți din România, Transilvania și Bucovina la Universitatea Tehnică din Viena (1867–1918)*. = *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai”*. Târgu Mureș 1998. 58–78; Lucian Nastaș: *Instituțiile academice și formarea elitelor moderne din spațiul românesc*. = *Anuarul Institutului de Cercetări*

Socio-Umane „Gheorghe Șincai”. Târgu Mureș 1998. 47–57; Elena Siupiur: *Intellektuelle aus Rumänien und den Südosteuropäischen Ländern in den deutschen Universitäten (19. Jahrhundert) Teil I. Universität Bonn. Teil II. Universität Göttingen*. Revue des Études Sud-Est Européennes XXIII(1995). 1–2. sz. 83–99, és 3–4. sz. 251–264; Cornel Sigmirean: *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*. Cluj-Napoca 2000. 807 p.; Dan Berindei: *Tineri români la Paris înainte de 1848*. = Uő: *România și Europa. Istorie, societate, cultură I*. București 1991. 71–79; Lucian Nastasă: *Le rôle des études à l'étranger dans la carrière des professeurs d'université en Roumanie (1864–1944)*. Kézirat. Előadás Krakkóban az „Histoire Sociale de l'Éducation des Élités en Europe Centrale” c. konferencián, 1996. április; Laurențiu Vlad: *Studenții români la Universitatea Liberă din Bruxelles*. Iași 2014.

Szerbia: Ljubinka Trgovcevic: *Die erste im Ausland ausgebildete Professoren generation der Universität Belgrad*. = *Wegenetz europäischen Geistes II. Universitäten und Studenten. Die Bedeutung studentischer Migrationen in Mittel- und Südosteuropa vom 18. bis zum 20. Jahrhundert*. Hgg. Richard Georg Plaschka–Karlheinz Mack. Wien 1987. 101–113; Uő: *Education of Serbian Intelligentsia at Foreign Universities in the 19th Century*. Kézirat. Előadás Krakkóban az „Histoire Sociale de l'Éducation des Élités en Europe Centrale” c. konferencián, 1996. április.

Horvátország: Kamilo Dočkal: *Hrvatski kolegij u Beču 1624–1784*. Wien–Zagreb 1996. 439 p.; *Die Kroaten an der Wiener Universität: 650 Jahre Universität Wien*. Hgg. Marijan Kalapurić–Igor Lacković–Anamarija Manestar. Wien 2016; Iskra Iveljić: *Kroatische Studenten und Professoren in Wien (1790–1918)*. = *The Entangled Histories of Vienna, Zagreb and Budapest (18th–20th Century) + Appendix*. Ed. Iskra Iveljić. Zagreb 2015. 291–356; Uő: *Kroatische Eliten in Wien (1790–1918). Eine prosopographische Skizze*. = *The Entangled Histories of Vienna 457–519*.

Görögország: Zacharias N. Tsirpanles: *Die Ausbildung der Griechen an europäischen Universitäten und deren Rolle im Universitätsleben des modernen Griechenland (1800–1850)*. = *Wegenetz europäischen Geistes I*. 250–272; Karol Rosenbaum: *Die Bedeutung der Universität Jena für die Kultur der slowakischen nationalen Wiedergeburt*. = *Wegenetz europäischen Geistes I*. 380–384.

Oroszország: Jaroslav N. Scapov: *Russische Studenten an den westeuropäischen Hochschulen. Zur Bedeutung einer sozialen Erscheinung am Anfang des 20. Jahrhunderts*. = *Wegenetz europäischen Geistes I*. 395–412; Michail W. Lomonossow 1711–1756. *Mittler zwischen Ost und West*. Marburg 1990 (Schriften des Hessischen Staatsarchiv Marburg 6). 128 p.

Bulgária: Cvetana Todorova: *Migrationen bulgarischer Studenten an europäische Universitäten seit der Befreiung Bulgariens von den Türken bis zum Ersten Weltkrieg*. = *Wegenetz europäischen Geistes II*. 67–82.

Litvánia: Vaclavas Biržiška: *Lietuvos studentai užsienio universitetuose XIV–XVIII amžiais. Students from Lithuania in foreign universities during XIV–XVIII centuries*. Ed. Mykolas Biržiška. Chicago 1987. 1800-ig közli a külföldi egyetemeken tanult litván hallgatók adatait.

Észtország, Lettország: Hain Tankler: *Die Universität Tartu/Dorpat in den Wissenschaftsbeziehungen zwischen Ost und West*. = *Der Beitrag der Deutschbalten und der städtischen Rußlanddeutschen zur Entwicklung des Russischen Reiches 1850–1917*. Hgg. Boris Meissner–Alfred Eisfeld. Köln 1999. 267–279 és Arvo Tering, aki kiadta a tartui egyetem anyakönyvét: *Album Academicum der Universität Dorpat (Tartu) 1632–1710*. Tallin 1984; Arvo Tering: *Die Matrikel der est-, liv- und kurländischen Studenten 1561–1800*. Tartu 2008; lásd még Vello Helk: *Baltische Stammbücher und Alben mit Eintragungen aus dem Baltenland vor 1800. 1. Stammbücher baltischer*

2007 után megkezdtük a középkori magyar egyetemjárás feltárását is, amelyet jelenleg is folytat az MTA ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoportja. Ennek módszertana érthetően eltér az újkori vizsgálatoktól. Földrajzi értelemben nagyobb területet vizsgálunk, hiszen itt feltárjuk a szlavón és horvát vidék peregrinációját is. Ezen túlmenően itt a vizsgálatok kiterjednek a diákok későbbi karrierjére is, hiszen itt jóval kevesebb személy adatait kell feltárni. A bécsi, prágai és krakkói egyetemeken tanult magyarok adatbázisa már megjelent, és előkészületben van az Itáliában, Franciaországban és a német egyetemeken tanult hazai diákok adattárának kiadása.

Ez a munka még most is folyamatban van, de remélhetőleg két éven belül be tud fejeződni.¹¹

Besitzer aus dem 16. und 17. Jahrhundert; 2. Stammbücher baltischer Besitzer aus dem 18. Jahrhundert; 3. Stammbücher von Besuchern des Baltikums. Ostdeutschefamilienkunde XXIV(1976). 7. sz. 265–273, 329–336, 377–385; Vello Helk: *Album amicorum. Reisialbumitest ja nende eestikeelsest sissekannetest.* Tulimuld XXIV(1973). 141–150, 205–211; XXV(1974). 24–29; *Album amicorum II.* Tulimuld XXVI(1975). 27–31; *Album amicorum III.* Tulimuld XXVIII(1977). 150–154; *Album amicorum IV.* Tulimuld XXIV(1978). 140–143; *Album Amicorum V.* Tulimuld XXXVIII(1987). 31–32; *Lexikon der Studenten aus Estland, Livland und Kurland an europäischen Universitäten 1561–1800.* Bearb. Arvo Tering. Köln–Weimar–Wien 2018 (Quellen und Studien zur baltischen Geschichte 28).

Dánia, Norvégia: A dán és norvég külföldi egyetemjárás teljes adattárát kiadták 1813-ig: Vello Helk: *Danske-Norske Studierejser fra reformationen til enevælden 1536–1660.* Odense 1987. 448 p., a második rész: 1661–1813. Odense 1991. 319 p. Ennek részadatai: H[erman] Friis: *Danske og Norske Studerende i Braunsberg 1578–1694,* és Uő: *Danske og Norske Studerende i Marburg 1653–1830.* Personalhist(orie) XIV(1967). 6. sz. 192–199. Lásd még Vello Helk: *Laurentius Nicolai Norvegus S. J. En biografi med bidrag til belysning af romerkirkens forsøg på at genvinde Danmark-Norge i tiden fra reformationen til 1622.* København 1966 (Kirkehistoriske Studier II. 22); Uő: *Dänische Romreisen von der Reformation bis zum Absolutismus 1536–1660.* Analecta Romana Instituti Danici VI(1971). 107–196; John Peter Collett: *Der deutsche Einfluss auf die norwegische Wissenschaft und Universitätsausbildung. = Deutschland–Norwegen. Die lange Geschichte.* Hg. Jarle Simensen. Oslo 1999. 56–70; Magne Malmanger: *Die Düsseldorfer Malerschule und ihre norwegischen Künstler.* Deutschland–Norwegen 84–92.

Svédország, Finnország: Timo Myllyntaus: *Nordic Students at the Swiss Federal Institute of Technology 1855–1939.* Kézirat. Előadás Budapesten az „Engineering Education in Comparative Perspective” c. szekcióban az ICOHTEC, 96 c. konferencián. A svéd és részben finn peregrináció legkomolyabb feldolgozása Simone Giese: *Studenten aus Mitternacht. Bildungsideal und peregrinatio academica des schwedischen Adels im Zeichen von Humanismus und Konfessionalisierung.* Stuttgart 2009 (Contubernium. Beiträge zur Universitäts- und Wissenschaftsgeschichte 68).

Japán: Michael Rauck: *Japanese in the German Language and Cultural Area 1865–1914.* Tokyo 1994. 494 p.

11 A középkori sorozat címe: Magyarországi diákok a középkori egyetemeken (Peregrinatio Ungarländische Studenten im Mittelalter) és kötetei:

A kezdetben egyedül elkezdett munkába később sokan kapcsolódtak be, s tanítványaim, valamint munkatársaim elkötelezett munkája nélkül ez a sorozat sohasem készülhetett volna el. Őket egyenként lehetetlen lenne felsorolni. Ugyancsak lehetetlen lett volna e munkát elvégezni, ha a külföldi tanintézetekben a történész, levéltáros és könyvtáros szakemberek nem segítették volna kutatásainkat. Ez úton is hálás köszönetemet fejezem ki mindnyájuknak.

1. Tüskés Anna: *Magyarországi diákok a Bécsi Egyetemen 1365–1526 (Students from Hungary at the University of Vienna 1365–1526)*. Bp. 2008. 481 p.
- 2/I–II. Haraszti Szabó Péter–Kelényi Borbála–Szögi László: *Magyarországi diákok a prágai és krakkói egyetemeken 1348–1525. (Students from Hungary at the Universities of Prague and Krakow 1348–1525)*. Bp. 2016. 152 p., 2017. 591 p.
3. Haraszti Szabó Péter–Kelényi Borbála: *Magyarországi diákok francia, angol, itáliai és német egyetemeken a középkorban 1100–1526 (Students from Hungary at the Universities of France, England, Italy and Germany in the Middle Ages 1150–1526)*. Bp. 2019. 428 p.

Tartalom

Elöljáróban	7
<i>Tonk Sándor emlékezete</i>	
Curriculum vitae	11
Tonk Sándor műveinek jegyzéke.....	15
Testamentum.....	25
BUZOGÁNY DEZSŐ	
Tonk Sándor, az ember és a barát.....	29
ZALATNAY ISTVÁN	
A belülről irányított ember és közösség jövője.....	35
<i>Tanulmányok</i>	
BALÁZS MIHÁLY	
Szentábrahámi Lombard Mihály és Halle.....	45
BOGDÁNDI ZSOLT	
A fejedelmi tábla 16. századi, egyetemet járt ülnökeiről.....	59
DÁNÉ VERONKA	
Familiárisból patrónus. Ghillányi Gergely (1605 k.–1674) pályafutása	71
DEÉ NAGY ANIKÓ	
„Mostani gondoskodásomnak egy nevezetes Tárgya lévén Marus- Vásárhelyen a Bibliothekámnak elkészítése.”	85
DRASKÓCZY ISTVÁN	
Tonk Sándor nyomában: erdélyiek középkori peregrinációja.....	95
FEJÉR TAMÁS	
16. századi erdélyi királyikönyv-töredékek és elveszett királyi könyvek	113
FONT ZSUZSA	
Johann Wilhelm Petersen ismertsége és recepciója Erdélyben	137
GÁLFI EMÓKE	
A gyulafehérvári uradalom peregrinusai, különös tekintettel Koppányi Orbán enyedi esperesre.....	157
JAKÓ KLÁRA	
Vitéz László havasalföldi vajdai secretarius erdélyi családjáról, avagy adatok az <i>Özvegy és leánya</i> történeti háttéréhez.....	167
KESERŰ GIZELLA	
Agh István peregrinációja (1734–1737)	201
KOVÁCS ANDRÁS	
Erdélyi mecénások a 16. századi Európában	215

LUPESCU MAKÓ MÁRIA	
„Mindenemet hagyom... hog tanýtassag es az Eskolat el ne hagyassak vele”.	
Az utódok taníttatásáról a kora újkori erdélyi végrendeletek tükrében	251
LUPESCU RADU	
A kolozsvári protestáns iskola alapításának körülményei a 16. század	
közepén.....	281
MONOK ISTVÁN	
Magyarországi utazók leírásai az európai könyvtárakról	
a 16–17. században.....	307
ROBERT OFFNER	
Erdélyi orvostanhallgatók Európa egyetemein (1401–1850).	
Helyszínek, személyek és hiányosságok a forrásokban	325
ŐSZ SÁNDOR ELŐD	
Reformátorok művei a Marosvásárhelyi Református Kollégium	
könyvtárában.....	359
SIMON ZSOLT	
A késő középkori erdélyi városok oktatásra fordított költségei.....	379
SIPOS GÁBOR	
Árva Bethlen Kata esete a cenzúrával.....	401
SZABADI ISTVÁN	
„Scrinium Ecclesiae Generalis”. A partiumi reformátusok kora újkori	
levéltára	407
SZABÓ ANDRÁS	
A kora újkori magyar és erdélyi peregrináció kutatásának lehetőségei	
és korlátai.....	415
SZÁSZ ANIKÓ	
Nemesek Désen (1541–1600).....	423
SZŐCS PÉTER LEVENTE	
A kegyelet és a kegyesség emlékei a nagybányai Szent István-templom	
körüli temető kora újkori sírjaiban.....	435
SZÖGI LÁSZLÓ	
A magyarországi és erdélyi peregrinációkutatás eredményei az elmúlt	
másfél évtizedben.....	453
VEKOV KÁROLY	
A száz év, és ami utána következik. Az erdélyi magyar történetírás	
száz éve	465
VERÓK ÁTTILA	
A 17–18. századi erdélyi peregrináció emlékei a hallei Franckesche	
Stiftungen történeti gyűjteményeiben	477
W. KOVÁCS ANDRÁS	
Az erdélyi megyék részvétele a királyi adó behajtásában a 16. század	
elejéig.....	487
Rövidítések jegyzéke	517